

BİR AMAZON GÜNCESESİ: ORHUN VADİSİ

Merve ÇAKMAR*

Kadim coğrafya ve Orta Asya kültürünün beşiği olan ata yurdum Moğolistan ile tanışma şansını 22 yaşında yakaladım. Proje başkanı olan değerli hocam Prof. Dr. Şaban Doğan'ın öncülüğünde İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'ndeki Türk ekibimiz ile Moğolistan Devlet Üniversitesi'yle yaptığımız ortak kazıda lisans 4'üncü sınıf öğrencisi olarak görev almıştım. Burada bulunmanın bile ne kadar büyük bir ayrıcalık olduğunun farkında olup bir koyundan iki post çıkarabilmek için eğitim hayatım boyunca merak ettiğim bir etkinliği, “göçer bir aileye Tanrı misafiri olup”, bir gün de olsa göçerliğin ne demek olduğunu hissetmek istedim. Bu fikrimi kazıda görevli diğer hocam Prof. Dr. Anıl Yılmaz'la paylaştığımda, çok hoşuna gitti ve sonuna kadar destekledi. Böylelikle ağıllarında kazı yaptığımız aileyi ziyaret etmeden birkaç gün önce ön hazırlıklarımı yapmaya başladım. Hâliyle Moğolca bilmediğim için karşımdaki kişilerle yapacağım röportajın çevirmenliğini de Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktorasını yapan sevgili arkadaşım Ochirpurev Duger üstlendi.

Bana eşsiz bir deneyim kazandıran bu tecrübemi sizlerle paylaşmak istiyorum...

Ziyaretin en uygun zamanının kazı ortalarına doğru bir hafta sonu olduğunu düşündük. Burası bozkır. Her nereden gelmiş olursanız olun buradakiler gibi yaşamalınız. En azından benim bakış açım böyle. Haliyle başlamış olduğum bu işi bozkır usulü bitirmeye niyetliydim. Öncelikle vadilerinde kazı yaptığımız ve şimdi Orhun ovasına inmiş bu ailenin yanına nasıl gideceğimiz konusu gündeme geldi. İçimden “at olsun, lütfen at olsun” diye geçirirken Ochir 2 at ile çıkageldi. Nasıl sevindim anlatamam. Hoş bugüne kadar atları sadece Hipodromda gören İzmir'in Karşıyaka'sından gelen bir kız olarak nasıl bineceğimi ben de bilmiyordum ama içimden herkes nasıl yapıyorsa ben de öyle yaparım diyerek kendimi avutuyordum.

Hâsılı, Ochir ile çantalarımızı sırtımıza alıp atlarımıza bindik. Kazıdaki arkadaşlarımız ve hocalarım uğurlamak için yanımızdaydılar. O an büyük bir sessizlik oluştu. Bir an için göz ucuyla herkese veda eder gibi baktım. Atın da beni götürmek için sabırsızlandığı her hâlden belliydi. Herkese baş selamımı verdikten sonra bulunduğumuz yerden uzaklaşmaya başladık.

Şimdi sizlerden, yazıyı okumanızı değil yaşamınızı rica ediyorum.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sosyal Antropoloji Bölümü, mervacakmar97@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7927-8923.

Vakit akşamüzeriydi ve hava ılıktı. Ata nasıl bindiğimi hatırlamıyorum bile. Tek hatırladığım insanoğlundan çok daha güçlü bir hayvanın üstünde olduğumdu ve etrafımdaki şeylere de üzerlerinden bakıyordum. Bu insana ister istemez bir güven duygusu veriyordu. Tabii iş atı sürmeye geldiğinde o güven duygusu bir anda “ne yapacağım düşüncesine” dönüştü. Ardından Ochir atın gemlerinden tutarak ata yol vermeye başladı. Doğruyu söylemek gerekirse bundan sonrası daha kolay idi. Atın üzerinde hafif hafif yaylanarak durabilmek hiç tatmadığım bir duyguyu yaşamama da neden oluyordu. Bu duyguyu belki motosiklet kullanmak ile karşılaştırabilirim. Her ikisi de sizden çok daha güçlü varlıkları yönlendirmeniz ile gerçekleşiyor. Evet belki biri motor diğeri canlı bir hayvan ama işte “motor gücüne” neden “beygir gücü” dendiğini de böylece anlamış oldum. Ayaklarım yerden kesilmişti! Uçsuz bucaksız bir deniz gibi görünen bozkırda adeta süzülüyor gibiydim. At ifade ettiğim gibi gerçekten bambaşka bir hayal. Bir anda kendimi Amazonlar gibi hissettim. Evet, ben gerçekten de o an Amazonlar gibiydim... At üzerinde emin ve güçlü. Bunu düşünmek bana daha da keyif veriyordu. At mı koşuyordu yoksa ben mi? At ile yekvücut olmayı başarmıştım. Ben bu duygularla yol alırken göz ucuyla yanımda giden Ochir’e baktığımda onu da *kentaurlara* benzettim. Bu tıknaz vücutlu arkadaşım da mitolojik yaratıklara benziyordu. Bir Amazon ve Kentaur Moğolistan bozkırlarında yol alırken ister istemez bu sefer de İskitler aklıma geldi. Vaktiyle bu topraklarda yaşamış medeniyetler bir bir film şeridi gibi gözümün önünden geçiyordu.

Gördüğünüz gibi bir at, insana neler hissettiriyor neler düşündürüyor.

Son derece keyifli, 50 dakikalık yolculuğumuzun sonrasında geceyi geçireceğimiz ailenin evine vardık. Atımdan indiğimde bacaklarıma hükmetmek ve düzgün yürümek neredeyse imkânsızdı. Yüreğimi kaplayan heyecanı kelimelerle tarif etmem mümkün değil. Karşımda üç tane ger (Moğol çadırı) vardı (Resim 1). Bozkırın ortasında kapısını çalacağım ve hiçbir şekilde beni tanımayan insanların yaklaşımlarının nasıl olacağını düşünmeden edemiyordum, acaba beni neler bekliyordu? Kimlerle tanışacaktım? Nasıl bir gece geçireceğimin merakından kendimi bir türlü alamıyordum. Yüreğimde heyecan, yüzümde tatlı bir gülümseme ile gere doğru ilerlerken etrafta koşan ufaklıkları izliyordum. Beni gördüklerinde kendi aralarında kıkır kıkır güldüler. Moğolca merhaba anlamına gelen “*san ban uu*” dediğimde utangaç ve şaşkın bakışları ile hep bir ağızdan onlar da bana “*san ban uu*” dediler. Hepsine tek tek sarıldım (Resim 2). Çocukların masumane havasına kapılıp çocukluğuma duyduğum büyük özlem ile açıkçası oraya gidişimin asıl nedenini birkaç dakikalığına unuttuğum.

Ochir ile gere doğru yürümeye başladığımızda heyecanım Altay Dağları’nın seviyesine kadar ulaştı. Yukarıda belirttiğim gibi hiç tanımadığım bir aileye misafir olacaktım, onlar da aynı şekilde habersiz, bir anda gelen bu misafiri evlerine kabul edeceklerdi. Kabul edecekler miydi acaba? Tahmin edeceğinize üzere Ochir sadece tercümanlık yapmıyor aynı zamanda beni yönlendiriyordu da. Bu yüzden var olan üç gerden, beni 3’üncüye götürdü. Çünkü Bronz Çağı’ndan beri hayvancılıkla uğraşan bu bölge insanları süt ve benzeri besinlerin bozulmasını engellemek için aynı zamanda mutfak olarak da kullanılan kapalı bir alana ihtiyaç duyuyorlardı. 1’inci ger anne ve babaya (aynı zamanda misafir gelirse burada konaklıyordu), 2’inci ger çocuklar için ve 3’üncü ger ise süt ve süt ürünlerinin yapıldığı mutfağa aitti. Biz de bu sebeple 3’üncü gere girdik. Ev sahibi evde yoktu fakat içeride bizi ger sahibinin kız kardeşi Suvd karşıladı. At ile geldiğimizi görünce Suvd epey şaşırmıştı. Daha doğrusu şaşkınlığı “benim de” atla gelmemden kaynaklı olmalıydı. Çünkü ben onlardan biri değildim ama onlardan biri gibiydim. Suvd, Ochir’e dönüp:

“Vay canına! Nasıl geldi, hiç korkmadı mı?” diye sorduğunda ben de:

“Buranın havasından mı yoksa suyundan mı bilmiyorum ama sanırım ben de sizler gibi oldum. Ee ne de olsa aynı genlere sahibiz” diyerek muzip bir cevap verdim.

Ochir, Moğolca buraya geliş sebebimizi açıkladıktan sonra ben de kendimi tanıttım. 25 yaşında ve 2 çocuk annesi olan Suvd'un, oldukça sıcakkanlı bir mizaca sahip olduğunu söyleyebilirim. Oğlu 2 yaşında, adı Gan Khuleg, kızı 4 yaşında, adı Orhon Tuul (Orhun Nehri), kızına bu ismi vermesi oldukça dikkatimi çekmişti. İsmi Orhun Nehri koyma sebebi kanımca; kişiliği Orhun Nehri gibi aziz, ömrü de Orhun Nehri gibi uzun olmasını istemesinden kaynaklı olduğunu düşünmekteyim. Ayrıca yeni doğan bebeklere isim konulurken yaptıkları bir ritüel olduğuna da değindi. Erkek çocuğuna isim konulacağı zaman sol kulağa üç kez, kız çocuğuna isim konulacağı zaman da sağ kulağa üç kez isimlerinin söylendiğinden bahsetti. Yeni doğan bebeklerin göbek bağlarını Moğollar için değerli bir kumaş olan *hadıga* sarıp saklıyorlarmış. Suvd'un bir yandan *airag* (kımız) yapışını izliyordum, diğer yandan da sohbet ediyorduk (Resim 3). Üzerinde Moğolların geleneksel kıyafeti olan yeşilimsi bir *deel* vardı. Ay gibi beyaz teni, kömür karası saçları ve çekik gözleriyle oldukça güzel bir Moğol kadıymdı. Şunu belirtmeliyim ki bozkırda insanların su niyetine içtikleri kımızı yapmak kolay bir iş değil. Öncelikle enerji veren bu içeceği yapmak için at sütüne ihtiyaç vardır. Ancak atlar, inek gibi çok süt vermez. Bir seferde yaklaşık 1 lt. sütün sağıldığı attan yeterli miktarda süt alabilmek için günde 4, 5 defa sağım yapılması gerekmektedir. Her ne kadar bu insanların hayvan sayıları gerçekten çoksa da sütün hayvanın kendisi ve tayı içinde gerekli olduğunu hatırlamalıyız. Uzunca bir *höhüür* (xөхүүр-içine kımız konulan geleneksel ahşap kova) içine dökülen bu süt yine uzunca bir *bülüür* (бүлүүр-kımızı çalkaladığı alet) yardımıyla dövülmektedir. Bu dövme işlemi en az 30 dakika sürerken, Suvd ne kadar uzun dövülürse o kadar lezzetli olduğunu söyledi. Akşam yatmadan yinelenen dövme işlemi, kımızı sabah içmeye hazır hale getiriyordu. Dolayısıyla karşımda güzel olduğu kadar, güçlü ve becerikli bir kadının durduğunu görmek mutlu etti.

Bulduğumuz Orhun Vadisi, Unesco'nun Dünya Mirası olarak belirlediği ve turist çeken bir bölge olmasına rağmen, galiba çocuklar benim gibi yatılı bir misafire hiç hazır değildiler. Çünkü Suvd ile beraberliğimiz boyunca yanımızdan hiç ayrılmadılar. Moğolistan'a geldiğim günden beri küçük sevimli Moğol çocukları hep ilgimi çekmiştir ve ben de bu çocuklarla yakından bir vakit geçireceğim için oldukça mutluydum. Sohbetimize devam ederken Suvd çalkalamakta olduğu kımızdan bir kâse ikram etti. Kımızı ilk defa Moğolistan'da tattım. Tatmayanlar için eğer bir benzetme yapmam gerekirse, ekşimiş ayranın içerisine biraz soda katılmış hâli gibi diyebilirim, en azından benim üzerimde bıraktığı etki bu şekilde. Bir ara Suvd'un elinden *bülüürü* (бүлүүр) alıp kendim denemek istediğimde ne yazık ki başarısız olmuştum. Gerçekten hem güç, hem de tecrübe isteyen bir iş idi. İlk deneyimimdeki başarısızlığımı Suvd ile birlikte gülüşüp işi ehline bıraktım.

Suvs ile sohbetimizin geri kalanına 1'inci gerde (misafir geri) devam ettik (Resim 4). Eşi ile nasıl tanıştıkları, ülkenin örf ve adetleri hakkında epeyce konuştuk. Kendileriyle birçok benzer noktamız olduğunu gördüm. Yuva kurmak ve bunu devam ettirmek zor. Hele ki bozkırdaysanız anlaşılabilir bu iş daha da zorlaşıyor gibi. Evin işi çok ve imkânlar kısıtlı. Evin işiyle beraber yapacağımız birçok meşgale de var. Yatmadan bulaşıklar yıkanacak, mutfak sabaha hazır bırakılacak ve güne erkenden başlanıp önce hayvanlarla ilgilenilecek sonra kahvaltı hazırlanıp ev süpürülecek. Herkesin yaşayabileceği bir yaşam olmadığı gibi, sürdürülebilirliğinin de kolay olmadığını ifade etmem gerekiyor. Bu söylediklerimin yanına bir de anneliği eklersem, çocukların dersiydi, üstü başıydı, yemeği derken işlerinin ne kadar zor olduğunu yorumlamayı size bırakıyorum.

Soruları hep ben soracak değilim, haliyle Suvd'da bana bir şeyler sormak istedi. Ailem kim olduğunu, Türkiye'den buraya gelirken ailemin nasıl izin verdiği, kaç kardeş olduğum gibi birtakım sorular sordu. Soruları cevapladıktan sonra Suvd'un kara gözlerinden aya benzeyen bembeyaz yüzüne iki dirhem yaş süzöldü. Nedenini sorduğumda ise, annesinin uzakta oturduğunu ve epeydir görmediğini söyledi. Belli ki özlüyordu. Suvd, anne ve babamın hayatta olup olmadığını

sorduğunda farkında olmadan çok güzel bir konuya değinmişti. Bu coğrafyada insanlar hangi ritüellerle gömülüyor sorusunu sorduğumda, bizim defin âdetlerimize kısmen benzer olduğunu fark ettim. Ziyaret etmiş olduğum aile Budist idi. Dolayısıyla defin işlemleri Budist âdetlerine göre yapılıyordu. Merhumun aile fertleri önce bir *Lama*'ya (Budist rahip) gider ve defin işlemleri başlatılır.) Budizm inancında üç farklı defin işlemi karşımıza çıkıyor. 1'incisi hadığa sarılıp (amaç kefenlemek) bir tabut içerisine konulup toprağa defnetme, 2'incisi *kremasyon* (yakılma), 3'üncüsü de Lama'nın doğada uygun gördüğü bir yere merhum bırakılır ve bedeninin doğadaki canlılar tarafından parçalanması beklenir. Kartallar, akbabalar merhumun etinden bir parça ısırıp götürdüğünde ise cennete uçup gideceğine inanıyorlar. Bu durum bana "Kuş olup uçu" deyimini hatırlattı. Merhum ebediyete uğurlandıktan sonra 7 gün evde dua okunur. Taziyeye gelenler için *tsagaan будаа* (цагаан будаа) adında tereyağlı, üzümlü pilav ikram edilir. Merhumun hayrına küçük çocuklara hediye amaçlı oyuncaklar verilir. Aile fertleri 49 gün boyunca yas tutar. Eğer merhum kişinin bir mezarı varsa, sık sık ziyarete gidilir. Mezarın üzerine süt serperler. Bu durum kanımca, hayvancılıkla ilgilenen bir toplumun geleneği olmalı bu yüzden su değil de süt tercih ettiklerini düşünmekteyim. Budizm'de kutsal bir bitki olan *lotus* çiçeğini tütsüleyip mezarın yanına koyarak güzel kokuların yayılması sağlanır. Ayrıca Budistlerin, her ayın 15'inde ya da 25'inde evlerinde ya da tapınakta; sağlıklı ve huzurlu bir ömür geçirmeleri için dua ettiklerini de söyledi.

Peki ölümler için yapılan ritüeller bunlar ise yaşayanlar için ne gibi şeyler yaptıklarını sordum. Örneğin, nazardan ya da kötülüklerden nasıl korunuyorlardı? Aldığım cevaplar oldukça ilginçti. Nazardan korunmak için evlerinde kendilerine dua okurlar ya da yine bir lama'ya giderek kendilerine dua okuturlar. Kurutularak toz hâle getirilmiş çam ağacına benzer bir ağacın yapraklarından yapılan *arts* adında (арц) (Resim 5) ritüel malzemesini kullanırlar. Bunu yakarak göbek hizasından saat yönünde 3 kez bel etrafında çevirerek nazardan korunduklarına inanıyorlar. Bozkırda yaşayan aileler için kalabalık olmak son derece önemli. Moğollar için ne kadar çok çocuk, aileye o kadar destek demek. İnsanların geçim kaynağı hayvancılık. Hayvan sayısı fazla. Dolayısıyla 3-4 kişilik bir ailenin altından kalkabileceği bir iş değil. Çocukları ya da yeni doğan bebekleri kötü ruhlardan ve kötülüklerden korumak gerek. Bunun için ise ayak, el bileklerine, giysilerinin üzerlerine zil takıyorlar. Çocuk hareket ettikçe zilden çıkan seslerle kötü ruhların kaçıp iyi ruhların geleceğine böylelikle çocukların korunacağına inanıyorlar. Bununla birlikte yeni doğum yapmış bir kadının, lohusalık dönemi boyunca destek amaçlı hep yanında oluyorlar. Destek olmanın yanı sıra anne ve bebeği yalnız bırakmayı da tercih etmiyorlar çünkü anneye ve bebeğe kötü ruhların rahatsızlık verebileceğine inanıyorlar. Dolayısıyla bunun için de birtakım ritüeller yapılıyor. Örneğin anne ve bebek için her zaman dua okunuyor. Bebeğin huzurlu uyuması ve korunması için keçeden bir oyuncak tilki yapıp beşiğine konuluyor. Karanlıktan korkmasın diye de altına kömür isi sürerlermiş. Bebeği uyuturken söylenen ninnilerin içerisinde korkmaması için de kelimeler geçiyor: "Buuve Buuve. Buu –ai. Buu= Korkma, Ai= Hiç". Ayrıca yeni doğan bebek ilk 30 gün yıkanmaz. Suvd bunun eski bir gelenek olduğunu söyledi. Sadece bezi ıslatıp bebeğin vücudunu silerler. Eskiden imkânlar kısıtlı, şartlar zor olduğundan bebekler umumiyetle doğar doğmaz ölüyormuş. Dolayısıyla bebeği kaybetmek istemediklerinden bugün de hâlâ aynı işlemin devam ettirildiğini görüyoruz. Bildiğimiz üzere ortalama 6-7 aylık bir bebeğin dişleri çıkmaya başlar. Dişin çıktığını gören ilk kişi kimse bebeğe bir koyun hediye etmek zorundadır. 6-7 yaşına gelen bir çocuğun süt dişi sallanıp çekildikten sonra da çekilen diş bir koyun yağının içine konulup köpeğe verilir. Bu esnada çocuk: "Benim dişlerim de senin dişlerin gibi güçlü olsun" der.

Tarih boyunca, çocuklar için oyuncak önemli bir unsurdur. Vaktiyle kilden yapılmış oyuncaklar arasında; araba, at arabası, topaç ve çeşitli hayvan figürlerinin yanı sıra; vazo ve mezar stellerinin üzerinde oyun/oyuncak oynayan çocuk temalı kompozisyonlar, yapılan arkeolojik

kazılar sonucunda gün yüzüne çıkarılmıştır. Hoş, geçmişteki oyuncak kavramı günümüzdeki ile pek uyuşmuyor desek yanlış olmaz. Her şey kendi bünyesinde dönüşüme uğruyor. Kil tabletlerin yerini elektronik tablete bırakması gibi. Hâsılı, bozkırdaki bir çocuğun oyuncuğu da haliyle ya hayvan kemiğinden olur ya da keçeden. Keçeden yapılmış tilki, köpek, oyuncak bebekler ile oynuyorlar. Eski zamanlarda hayvanın ayak bileklerindeki kemikten oyuncak yapıldığını ve hatta günümüzde de oynayanlar olduğu söylendi. Fakat şöyle bir durum söz konusu; hayvanın ayak bileklerinden yapılmış oyuncaklarla sadece sonbahar ve ilkbahar aylarında oynuyorlar. Eğer yaz ayında oynarlarsa yağmurun fazla yağıp sel olacağına inanıyorlar.

Çocuklar anneyi bir türlü rahat bırakmıyordu, saat de epey geç olmuştu. Haliyle çocuklar sayemde uyku saatlerini bir hayli geçirdiler. Eşinin birazdan ahırdan geleceğini ve birkaç kilometre uzaklıktaki kendi gerlerine döneceğini, bu yüzden artık gitmeleri gerektiğini söyledi. Yanlış okumadınız. Birkaç kilometre uzaklıktaki kendi gerlerine gideceklerdi. Üstelik iki çocuğuyla birlikte. Evine gideceği yolda ışık dahi yok. Sadece elindeki fener ile *kadın başına* (!) tüm yolu kat etmesi gerekiyordu. Bizler şehrin merkezinde gündüz vaktinde bile tedirgin halde yürürken, buralarda *kadın başımıza* (!) korkusuzca yaşayabilirsiniz. Buradakiler kapı kilitlemekle ilgili bir kültür geliştirmemişler. Ovanın ortasında içi eşya dolu ve kimsesiz bir ger bulmanız oldukça ihtimal dâhilinde. “Bu gerlerde hırsızlık olmuyor mu?” diye sorduğumda Suvd’un suratındaki şaşkınlık ifadesini görmeniz gerekiyordu. Verdiği cevap beni daha da şaşırttı: “Niye hırsızlık olsun ki? Eğer bir ihtiyaçları varsa çekinmeden alabilirler ve daha sonra geri getirebilirler” ki zaten bütün gerlerde benzer eşyalar bulunmaktadır. Dolayısıyla hırsızlık gibi bir olayın yaşanması da beklenmiyor.

Suvd’a tatlı sohbetinden dolayı teşekkür ettim ve fotoğraf çekilip vedalaştıktan sonra kendisini uğurladık (Resim 6). Bir anda ev sahibi biz oluvermiştik.

Gerçekten farklı bir yaşam şekli.

Hazır 1’inci gerde iken size geleneksel bir Moğol geri (çadırı) nasıldır bundan bahsetmek isterim.

Bildiğimiz üzere Moğollar göçer bir halktır, hayvancılıkla ilgilendiklerinden bir yerde sabit kalma gibi durum söz konusu değil. Dolayısıyla insanlar belirli aralıklarla göç ettiklerinden teferruatlı bir ev inşa etmeleri de mümkün değil. Göçer kültürün yaşatmış olduğu mesken tipinin (ger ya da yurt) tarihsel kökeni petrogliflerden takip edebildiğimiz kadarıyla Bronz Çağ’a kadar uzanmaktadır. Bu gerlerin taşınabilir olması en önemli unsurdur. Bilen bir kişi için kurulumu da yaklaşık 40 dakika sürmektedir. Hayatları son derece pratik, eşyaları ise portatif. Moğol geri keçe ve ahşap olmak üzere iki ana malzemedir oluşmaktadır. Gerin strüktürü için ahşap, kaplamaları için ise keçe tercih edilir. Bunun sebebi ise iç ısıyı olabildiğince iyi bir şekilde izole etmesidir. Dairesel formlu, silindirik gövdeye sahip gerin kubbeye benzer bir üst örtüsü vardır. Çadırın dairesele olması ise tamamen bilinçli bir tercihtir. Kubbeye benzeyen üst örtüsünün merkezinde *toono* adında bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklığın amacı hem ışıklık görevi görüp hem de çadırın merkezinde yer alan sobanın boru kısmının dışarı çıkartılmasıdır. Soba çadırın merkezinde kuruludur. Merkezden çevreye eşit miktarda dağılan ısı ile gerin daha hızlı ısınmasını sağlar. Taşıyıcı dikme görevini gören *bagananın* amacı çatı kasnağının sabit durması içindir (Resim 7). Moğol gerinin ahşap strüktürüne *hana* adı verilmektedir. Bu duvar parçaları kolayca açılabilir/katlanabilir bir sistem ile yapılır. Çatı *unilerinin* yani merteklerinin uzunluğu, gerin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Moğol gerinin kapısına *haalga* denilmektedir. Bu kapılar ev sahibinin maddi durumuna göre ya da isteğine göre kırmızı/turuncu arası bir renge boyanıp üzerine çeşitli desenler çizilir. En çok kullanılan desenlerden biri ise *ölzii* motifidir. Bu motif sakinliği, huzuru ve barışı simgeler (Resim 8).

Moğol gerinin mimarisi kadar iç düzeni de son derece önemlidir. Doğu, batı, merkez ve kapı tarafı diye dört bölüme ayrılmaktadır. Kapının tam karşısına gelecek şekilde olan yerde ailenin eşyaları (çarşaf, battaniye vb.) ve büyük bir sandık yer alır. Çadırın batısında erkeğin, doğusunda ise kadının eşyalarının olması eşitliği temsil eder. Batıda yer alan erkeğin eşyaları arasında eyer, gem gibi at koşum malzemeleri bulunur (Resim 9). Ayrıca bir Moğol aileye misafirlige giderseniz erkekler batı, kadınların ise doğu tarafında oturması gerekmektedir.

Moğol gerlerinde zaman içerisinde birtakım değişimler söz konusu olmaya başlamıştır. Maddi durumu iyi olan Moğol ailelerin ger kumaşları daha kalın ve renkli bezemeliyken, maddi durumu iyi olmayan ailelerin sadece bir keçe ile gerlerini kapladıklarını görmekteyiz. Fakat zamanla bu iki gelir grubunun ortak bir noktada bulunduğu da söylenebilir. Beyaz kumaş üzerine renkli bitkisel motifler ile süslenmiş gerleri tercih etmişler. Gerek ger kumaşında gerekse mobilyalarında umumiyetle geometrik, figüratif ve bitkisel sembolleri tercih edilmiştir. Ayrıca şunu da belirtmeliyim ki geleneksel Moğol geri ile geleneksel Türk *yurdu* (çadırı) her ne kadar birbirine benzer görünseler de birtakım farklılıklar vardır. Ufak ipuçları bize hangi çadırın *ger* ya da *boz üy* (Kırgız çadırı) olduğunu anlayabilmemizi mümkün kılar. Rüzgâr ve ısı kontrolünü sağlayabilmek için Moğol gerlerinin yüksekliği, Türk yurtlarına nazaran daha alçaktır ve iki çadır grubunun tercih ettikleri desenlerden de farklıdır. Bir de Türk yurtlarında bagana bulunmaz (Resim 10-11).

Akıllarımıza “Bu insanlar geceleri karanlıkta mı oturuyor? Yiyeceklerini nasıl muhafaza ediyorlar?” gibi birtakım sorular geldiğine eminim. Gelmediyse de en azından bu ifademden sonra merak etmişsinizdir. Kısaca bahsedeyim: Her ne kadar bozkırın ortasında geleneksel şekilde yaşasanız da içinde bulunduğunuz çağdan etkilenmeniz kaçınılmaz. Fakat bozkırda teknolojiden olabildiğince minimal düzeyde yararlanmaktadırlar. Bu ailenin de kendi imkânlarıyla aldığı güneş enerjisi paneli ile karşılaştım (Resim 12). Gündüz güneşten depoladığı ışık ile çalışan bu panel, evin elektrik ihtiyacını epey karşılıyor. Haliyle yiyecek ve içeceklerini de buzdolaplarında depolayabiliyorlar. Peki her ailede güneş enerjisi paneli var mı? Tabii ki hayır. O ailelerde geleneksel yöntemlerle yiyecek ve içeceklerini koruyorlar. Bu yöntem; toprağı 2 metre kazıp yiyeceklerini toprağın altında muhafaza ediyorlar.

Gecenin ilerleyen saatlerinde işlerini halledip gere dönen Suvd’un abisi Amarsaikhan Bey ile tanıştık. Kendisi 40 yaşında ve Delgersaikhan Hanım ile evli. Buraların geleneğine uygun olarak, o da geçimini hayvancılıkla sağlıyor. Eşi Delgersaikhan Hanım’ın da hayvanlarla ilgilendiğini ve geç gelebileceğini söyledi. Amarsaikhan Bey de, Suvd gibi bizi sıcakkanlı karşıladı (Resim 13). Türkiye’den geldiğimi söylediğimde epey memnun oldu. Öyle güzel sohbet ettik ki... Ömrümün sonuna kadar Amarsaikhan Bey’in kurduğu şu cümleyi unutmayacağım:

- Keşke önceden haberimiz olsaydı, size daha güzel yemekler hazırlardık.

Gönülleri öyle güzel öyle samimi insanlar ki, anlatamam. Bizi nasıl ağırlayacaklarını şaşırıldılar. Saat epey geç olmuştu ve haliyle ev halkı yorucu bir gün geçirmişti. Dolayısıyla uyumaları lazımdı. Bu arada evin hanımı Delgersaikhan Hanım geç geleceğinden kendisi ile tanışmadan uyuduk.

Günün ilk ışıklarıyla kalktım, dışarı çıkıp temiz havayı ciğerime doldurup güneşi selamlayarak yeni bir güne başladım. Türkiye’den kalma bir alışkanlığımı burada devam ettirdiğimi de ayrıca belirtmek isterim. Üstelik bu coğrafyada sabah ritüelimi yapmak daha çok keyif veriyordu. Her sabah uyandıgımda dışarı çıkıp, gözlerimi kapatırım, kollarımı iki yana açıp derin bir nefes aldıktan sonra kollarımı gökyüzüne doğru dokunmak istercesine yukarı kaldırıyorum. İçimden, günümün güzel geçmesi için iyi dileklerde bulunup, sağlıklı uyandığım için şükür ile güne başlarım. Bildiğimiz üzere güneş, insanlık tarihi boyunca canlılar için kutsal kabul edilmiştir. Mısır, İran ve

Hindistan gibi birçok kadim kültüre sahip halkların güneşi tanrısalılaştırdıklarını ve güneşe taptıklarını bilmekteyiz. Bu durumu garipsemek yerine aslında o dönemin insanı gibi düşünmeye çalıştığımızda onlara hak verebileceğiniz duruma geldiğinizi fark edeceksiniz. Şöyle ki, her gün size ısı ve ışık sunan koca bir ışık topunu üstün bir konuma eriştirmemek mümkün olmasa gerek. Sizi ısıtıyor, varsa ekinlerinizi büyütüyor, hiçbir şeyiniz yoksa bile gününüzü aydınlatıyor. İnsanoğlu bunun için bile güneşe şükranlarını elbette sunmak isteyebilir.

Bahsettiğim üzere burada erken kalkmalısınız ki, işlerinizi yetiştirebilesiniz. Hava oldukça soğuktu, en azından benim için öyleydi. Zaten bu coğrafyaya geldiğim günden beri bir türlü ısınamamıştım. Kendi memleketlerimizdeki gibi sıcacık yatağınızdan kalkıp, akan su ile yüzünüzü yıkamak gibi bir durum burada söz konusu değil. Ellerini ve yüzünü yıkamak için kullandıkları *goocur* (гооцур) adında plastik bir aparat mevcut (Resim 14). Her şey bozkır usulü, bozkır tadında. O sabah Amarsaikhan Bey'in eşi Delgersaikhan Hanım ile tanıştım. Soğuktan yanmış kıpkırmızı yanakları adeta bir alev topunu andırıyordu. (Resim 15). Kendisi 30 yaşında ve ev hanımı. Buradaki ev hanımı kelimesinin karşılığını şehirdeki ile aynı olmadığını belirtmeliyim. Delgersaikhan Hanım hayvanlardan sağdıkları ilk süttten bir kâse alıp önce doğaya saçı yaptı. Bu bereketin artması ve etraftaki ruhları mutlu edebilmek adına yapılan bir çeşit sunu (Resim 16). Kökleri çok eskilere dayanan bir ritüelin günümüzde de devam ettirildiğini görmek, beni lisans yıllarıma geri götürdü. Çünkü her ne kadar derslerde bu konuyu ilgiyle dinlese de önünüzde uygulanmalı bir örneğini görmek bambaşka bir duygu yaratıyordu.

Moğolistan'ın oldukça soğuk oluşu insanı da doğrudan etkilemiş ve şekillendirmiş. Dolayısıyla bu durum barınma, giyim ve beslenme alışkanlıklarını yöresel hâle getirmiş. Buralarda yapılan zirai tarım son derece sınırlı olduğundan, yemek kültürlerinin de et üzerine kurulu olduğunu söylememiz mümkün. Umumiyetle kahvaltılarında *borsuk* (hamur işi), *kurut* (peynir) ve *suu te tçay* (Moğollar'ın sütlü çaya verdiği isim) bulunur. Delgersaikhan Hanım'ın benim için hazırladığı kahvaltı da yukarıdaki yiyeceklerden oluşmuştu. Ancak bunların yanında çıkardıkları kaymağa değinmeden geçemeyeceğim. Hiç şüphesiz ki hayatımda yediğim en lezzetli kaymaktı (Resim 17). Çünkü hayvanlar tamamen doğal otlarla besleniyorlar ve yediklerinin içinde hiçbir katkı maddesi bulunmuyor. O an kaymağı yerken, aldığım lezzeti kağıda nasıl aktaracağımı düşündüm ve şu an da bu satırları yazarken o kaymağın tadını hâlâ damağımda hissetmekteyim. Açıkçası o güne kadar yediğim en lezzetli kaymaktı. O günden sonra da öyle kaymak ne yazık ki yiyemedim. Ev sahibi dikkatlice yüzüme baktı, tadını beğenip beğenmeyeceğim hakkında fikir yürütmeye çalıştı. Öyle keyifle yiyordum ki, beğendiğimi anlayınca kendisinin yüzünde de bir gülümseme belirdi. Moğolların yemek porsiyonları o kadar büyük ki, benim gibi azıcık yiyen bir kız için durum oldukça zordu. Önüme gelen kaymağın çapı yaklaşık 30-40 cm'di. Bir başıma bunu bitirmem mümkün değildi. O sırada ev sahibi bunu sadece bir kişinin kahvaltıda rahatlıkla yiyebileceğini söyledi. Şaşkınlık içerisinde bir tepki verdiğim için kendi aramızda gülüştük. Tabi neden böyle beslendiklerini anlıyorum aslında. Hava bu kadar soğuk olunca vücuda her dem enerji veren yiyecekler alınmalı. Etin yağlı tarafları, kaymaklar vs. ister istemez sizi hayatta tutan besin kaynaklarının içinde...

Kahvaltımı bitirdikten sonra 2'inci gerde uyuyan çocukların yanlarına gittim. Yavrucaklar hâlâ mışıl mışıl uyuyordu (Resim 18). Bana bir kere daha çocuğun her dönemde, her yerde aynı çocuk olduğunu düşündürdüler. Ancak çok daha erken sorumluluk almaya başlıyorlar. 6 yaşındaki çocuklar bile erkek – kız ayırt etmeksizin hayvanlarla ilgilenmekteydiler (Resim 19-21).

Kahvaltının ardından kazıya dönme vaktim gelmişti. Gönül bu aileyle daha çok vakit geçirmek isterdi fakat onların işi zaten başından aşkındı. Daha fazla meşgul etmeden gitmeliydim. Delgersaikhan Hanım bana bir poşet uzattı. Bunun ne için olduğunu sorduğumda ise yolluk

hazırladığını söyledi. Bu kibar düşüncesi beni derinden etkiledi (Resim 22). Bozkırda yolculuk yaparken restoran bulmak zor. Haliyle acıkırım diye bir şeyler hazırlamış. Bana her dem hatırlayacağım bir misafirlik yaşatan bu insanları bir daha ne zaman göreceğimi bilemediğime mi üzüleyim, yoksa bana karşı bu ince düşüncelerine mi sevineyim bilemedim. Herkese tek tek sarılıp veda ederken gözyaşlarımı tutamadım (Resim 23). Amarsaikhan Bey ben yola çıkmadan önce atıma da yedirmiş içirmiş. Yolculuğa hazır bir duruma getirmiş. Düşünebiliyor musunuz? Bahsetmek istediğim şey tam olarak da böyle, ince düşünceli insanlar. Ayrılırken defalarca durup arkama dönüp el salladım, onlar da görebildiğim son ana kadar el sallıyorlardı. Ömrümce bu güzel aileyi hatırlayacağım. Umarım onlar da beni hatırlar. Günün birinde tekrar Moğolistan'a gelirim onları tekrar ziyaret etmeyi diliyorum.

Bu insanlarla bir gecelik beraberlik bile bana eşsiz deneyimler kazandırdı. Bir kere gönülleri çok geniş; sahip oldukları her şeyi paylaşma eğilimindedir. Tıpkı Anadolunun köylüsü gibi elinde ne varsa misafirine ikram ediyorlar. Misafirin kendi evindeymiş gibi rahat hissetmesi için ellerinden geleni yapıyorlar. Memleket soğuk mu soğuktu fakat halkının yüreği bir o kadar sıcaktı. En çok hoşuma giden de dünyanın bir ucundaki bir gere Tanrı misafiri olup hasbelkader tanıştığım insanların iyi kalpli olmalarıydı. Günümüzde hâlâ böyle insanların varlığı beni mutlu etti. Hâsılı beni evlerinde ağırladıkları için ve onlarla bu röportajı yapmama müsaade ettikleri için Amarsaikhan Batochir Bey'e, eşi Delgersaikhan Batochir'e ve Suvd Amarmend Hanım'a sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Röportaj boyunca yönlendirmeleriyle ve çevirmenliğiyle destek olan değerli arkadaşım Ochirpurev Duger'e de ayrıca teşekkür ediyorum.

Sizlere olabildiğince kısa bir şekilde Moğolistan'daki bir gecemi ve Moğol ailenin bir günkü yaşam sürecini aktarmaya çalıştım.

Kadim Orhun, uçsuz bucaksız bozkır denizleri, dilerim yine size gelebilirim. Hep isterim. Gönülden isterim. Ömrüm, buradaki araştırmalarla geçmişi anlamak, geleceğe ışık tutmakla geçsin.



(Resim 1). Batochir ailesine ait gerler.



(Resim 2). Oyun oynayan Moğol çocuklar ile ilk tanışmamız.



(Resim 3). Suvd kıymız hazırlarken ve etrafımızda bizi dinleyen sevimli Moğol çocukları.



(Resim 4). Misafir gerinde Suvd ile kımız eşliğinde sohbetimize devam ederken, bir yandan rportajım için notlar tutuyordum.



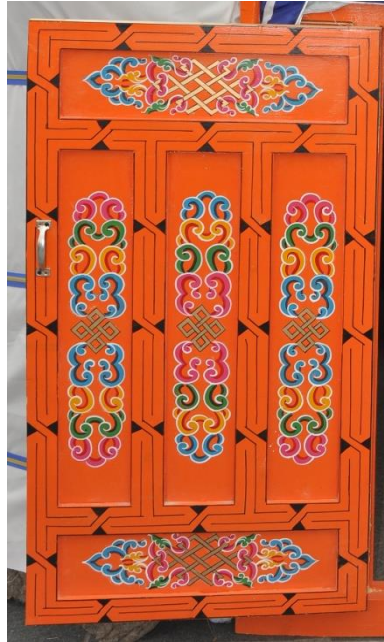
(Resim 5). Ritüellerinde kullandıkları arts.



(Resim 6). Bir Moğol ve Türk kızının keyifli sohbeti.



(Resim 7). Moğol gerinin bölümleri.



(Resim 8). Sakinliğin, huzurun ve barışın simgesi olan ölzii desenli bir kapı.



(Resim 9). Evin batısında yer alan at binit malzemeleri.



(Resim 10). Geleneksel bir Moğol gerinin genel gornş.



(Resim 11). Geleneksel Kırgız çadırları.



(Resim 12). Moğol ailenin kullandığı güneş enerjisi paneli.



(Resim 13). Amarsaikhan Bey ve çocukları ile mutfak gerindeki sohbetimiz.



(Resim 14). *Гооsur (зоожуур)* su koyup elinizi, yüzünüzü yıkıyorsunuz.



(Resim 15). Ben, Delgersaikhan Hanım ve Amarsaikhan Bey ile kahvaltı öncesi sohbetimiz.



(Resim 16). Delgersaikhan Hanım günün ilk sütünü doğaya saçı yaparken ki o an.



(Resim 17). Tadını asla tarif edemeyeceğim güzellikteki kaymağın görüntüsü.



(Resim 18). Mışıl mışıl uyuyan çocuklar, biri hariç.



(Resim 19). 10 yaşında at üstündeki erkek çocuğu.



(Resim 20). 6 yaşındaki erkek çocukları annelerine yardım ederken.



(Resim 21). 9 yaşındaki kız çocuğu annesine ahırda yardım ederken.



(Resim 22). Delgersaikhan Hanım'ın benim için hazırladığı yolluğu veririrken.



(Resim 23). Aile ile veda fotoğrafımız.